

SÍKLAKI ISTVÁN

MTA Pszichológiai Intézete, Budapest

PRAGMATIKAI VERSUS KOGNITÍV KOHERENCIA. AZ ELBESZÉLÉS SZERKEZETE MINT KOHERENCIATEREMTŐ TÉNYEZŐ

Az elbeszélés mint koherenciateremtő tényező két szempontból vehető szemügyre. Egyfelől konvencionális szerkezete van, ami a kultúra közvetítésével a hallgató/olvasó birtokába kerül, és olyan előre gyártott vázat, mondhatni csontvázat vagy keretet biztosít, ami az elhangzó proposíciók durva kategorizálását előre lehetővé teszi. Ezt nevezhetjük a makroszerkezeti koherencia alapjának. A másik tényező — az elsőtől nem függetlenül — az, hogy az emberi cselekvés bizonyos általános elveit, motívumait stb. használja föl, s így támpontokat szolgáltat ahhoz, hogy az elbeszélte események közötti felszíni hézagok következtetések útján kitölthetők legyenek. Ez a fajta koherencia megjelenhet a lokális és a globális szinten egyaránt. Az idevágó kutatásokat máshol már részletesen taglaltuk (SÍKLAKI, 1980, 1981, 1985), ezért nyomban áttérünk a már említett vizsgálat ismertetésére.

A vizsgálat indítéka a szakirodalomban a fenti két szempont jelentősége körül dúló vita volt. Foglaljuk össze e vita néhány szempontját. Az egyik oldalon állnak azok a kutatók, akik szerint a történeteknek elvont összetevő szerkezetük van, amely olyan általános kategóriákból épül föl, mint Helyzetleírás, Epizód vagy Eseménysor vagy Eseményváz, Megoldás stb. Ezek eleve létező kategóriák, melyek részei mentális apparátusunknak és függetlenek egy adott történet tartalmától. Továbbá az efféle szerkezet előfeltétele egy történet makrokoherenciájának. Azaz, egy történet akkor koherens a makroszerkezet szintjén, ha ebbe az absztrakt sémába behelyettesíthetők a konkrét proposíciók, vagy, másképp fogalmazva, az általános történet-séma üres helyei kitölthetők a történet konkrét proposícióin alapuló értelmezés révén.

A másik oldalon ennek a megközelítésnek azok a bírálói állnak, akik szerint — az egyik szélsőség esetében — nincs semmiféle általános séma (például GARNHAM, OAKHILL és JOHNSON-LAIRD, 1982; GARNHAM, 1983), vagy legalábbis azt csupán a kutatók húzzák rá a történetre — post hoc (BLACK és WILENSKY, 1979; WILENSKY, 1983). Ehelyett általános kauzális viszonyokat és az ilyen viszonyok meghatározására szolgáló következtetési szabályokat javasolnak (például WARREN, NICHOLAS és TRABASSO, 1979). A történet propozíciói e nézet szerint kauzális láncot (SCHANK, 1975; SCHANK és ABELSON, 1977) vagy eseményláncot (például WARREN, NICHOLAS és TRABASSO, 1979) alkotnak, s a történet akkor koherens, ha a szöveg propozíciói által reprezentált összes esemény és állapot összekapcsolható az ilyen kauzális viszonyok megállapítása vagy kikövetkeztetése által. Ilyen kazuális viszonyok például a motiváció, a fizikai ok, a pszichológiai ok, a képessé tevés, az eredményezés stb. Néhány idő-kapcsolót is tartalmaznak: az AZUTÁN-t az időbeli egymásrakövetkezés és az ÉS-t az egyidejűség számára. Azt állítják tehát, hogy az ilyen relációkkal összekapcsolt esemény-és állapotsorok elegendőek ahhoz, hogy koherens történetet alkossanak, és hogy nincs szükség elvont szerkezeti kategóriákra. Az ilyen felfogást támasztja alá Pléh Csaba vizsgálata is (PLÉH, 1988), aki a különféle modellek felidézési teljesítményt jósó erejét hasonlította össze, s például a Schank-féle okozatilánc-moddal e téren sokkal eredményesebbnek bizonyult, mint a vizsgált, ún. történet-nyelvtani modellek.

Egy, a fentivel rokon nézet szerint a szövegkoherencia csak a mikroszerkezet szintjén értelmezhető. Konkrétabban a referenciális koherencia teljesen elegendő magyarázó elv, ezért a makroszerkezeti modellt — például történet-séma — szükségtelen (GARNHAM, OAKHILL és JOHNSON-LAIRD, 1982; GARNHAM, 1983). Megjegyzendő azonban, hogy vannak kutatók, akik mindkét szinten szövegkoherenciát tételeznek fel (például KINTSCH és van DIJK, 1975; 1978; van DIJK, 1979).

Nézetünk szerint ez bizonyos mértékig jogos kritika (lásd még erről SÍKLAKI, 1981), ugyanakkor figyelmen kívül hagyja a történetek pragmatikai jelentőségét. Megfeleldeznek arról, hogy a történet, különösen az a rövid, egyszerű anekdota, amely ezeknek a kognitív pszichológiai vizsgálódásoknak az anyagát alkotta, nem elszigetelt „szöveg”, hanem a hétköznapi szóbeli társas interakció egyik leggyakrabban alkalmazott „műfaja”, s mint ilyennek lényeges pragmatikai követelményeket kell kielégítenie. Ezeknek a pragmatikai követelményeknek pedig lehet hordozója valamilyen globális történet-szerkezet, hasonló ahhoz, amit az ún. történet-nyelvtan elmélete feltételezett. A vita szereplőinek ilyen beállítódására mutat az a körülmény is, hogy a globális történet-szerkezeti modellek gyökerei a néprajzba nyúlnak (lásd például RUMELHART, 1975), s így egy pragmatikai kontextusban kialakult elméletre építenek, míg a kritikusok a kognitív pszichológia szövegemlékezeti kutatásával foglalkozó tudósokból kerülnek ki. Nézetünk szerint tehát egyfelől jogos kritika

érheti azokat a kutatókat, akik a pragmatikai szempontokat közvetlenül kívánták átültetni a kognitív (információfeldolgozási) folyamatok szintjére, másfelől azonban hibás a kritikusok egy jó részének az a felfogása, amely a globális történet-szerkezet (pragmatikai jellegű) létezését eleve tagadja vagy enyhébb változatban e szempontok szerepét a szöveg értelmezésében, feldolgozásában, megjegyzésében vitatja.

A KÍSÉRLET

Az alábbi ismertetendő kísérlettel azt kívánjuk demonstrálni, hogy az ebben a szakirodalmi vitában elfoglalt álláspontunk megalapozott.

A kísérlet lényegében kivonat és felidézés paradigmát használni némi módosítással. Először vegyünk szemügyre a kísérletben alkalmazott szöveget. Gyakori kritika a szakirodalomban, hogy a kutatók kiválasztanak vagy maguk gyártanak néhány mintatörténetet a kísérleteik számára, s modelljeiket az ezekkel kapott eredményekhez konstruálják. Könnyen lehet azonban, hogy a kutató egy már meglévő intuitív elmélet alapján választott, illetve konstruált, s ennél fogva a modell jól magyarázza ezeket a történeteket, de komoly nehézségek elé kerül, ha más, esetleges történeteket kell magyaráznia. Ezt a torzítási hatást enyhítendő a kísérlethez naív alanytól származó történetet választottunk lényegében véletlenszerűen. A szöveget Pléh Csaba volt szíves rendelkezésünkre bocsátani, aki egyetemi felvételinek az írásbeli vizsgáján arra kérte a felvételizőket, hogy írják le életük egyik kiemelkedő élményét. A történet a táblázatban látható, számozott propozíciókkal, amit majd a hivatkozásokban is használunk. Bizonyos tényszerű adatokat külön egységként kezelünk.

Számos vizsgálatban felvetődött, hogy a kísérleti alanyok egy történet megértése során annak kivonatát állítják elő, és tulajdonképpen ez a kivonat az, amire a történetből emlékeznek. Nagyon is ésszerű, sőt közhelyszerű, hogy az ilyen kivonat megalkotásakor az emberek azt emelik ki, amit a történet szempontjából relevánsnak, lényegesnek gondolnak. Feltételezzük, hogy a kivonat tartalma támpontokat ad arról, hogy milyen információ játszik szerepet a történet koherenciájának létrehozásában és fenntartásában. A kivonatólási feladatokat alkalmazó vizsgálatokban az eredeti szöveg mindvégig az alanyok előtt volt, és nyíltan azt az utasítást kapták, hogy készítsék el kivonatát. A jelen vizsgálatban úgy gondoltuk, jobban meg tudjuk ragadni a megértés mögötti kivonatóló folyamatokat, ha a következőképpen járunk el. A kísérleti személyeknek csupán azt mondtuk, hogy olvassák el a történetet, majd közvetlenül az elolvasás után kértük őket arra, hogy emlékezetből készítsék el kivonatát. Az is gyakori módszertani probléma a kivonatkészítéssel, hogy rendkívül nehéz kezelni a kísérleti személyek felfogását arról, hogy egy kivonatnak mennyire kell részletesnek lennie. Ezért megkíséreltünk egy rugalmas, de mégis nagyon erős kényszerítést alkalmazni

Mintatörténet
(tartalmi egységek a bal oldalon)

Általános Helyzetleírás	1 Pár évvel ezelőtt 2 a szüleimmel és a testvéreimmel 3 Olaszországban voltunk 4 nyaralni, illetve túrázni. 5 Pihenésképp néhány napra 6 letáboroztunk 7 atengerparton 8 Capri szigetével szemben.
Konkrét Helyzetleírás	9 A partot tulajdonképpen meredek sziklák övezték, 10 a camping is több méterrel a tenger szintje fölött volt. 11 Egy keskeny kanyargó út vezetett a strandra. 12 A strand két, a tengerbe nyúló szikla által határolt kis öböl volt.
Előzetes Cselekedet	13 A bátyám felfedezte, 14 hogy az egyik szikla oldalán egy kb. méteres betonjárda vezet körbe 1 méterre a víz fölött. 15 Nosza rajta, elindultunk. 16 Ő ment elől, én utána.
Veszély	17 A víz erősen hullámzott, 18 de a közeledő hullámok méretét nem láttam, 19 mert a bátyám takarta a kilátást.
Veszélyes Esemény	20 Pár métert haladtunk előre, 21 mikor a testvérem elkiáltta magát: kapaszkodj! 22 Én megfordultam, 23 hogy a sziklába kapaszkodjak, 24 de a következő pillanatban 25 már átcsapott fejem fölött a hullám 26 és hasravágott. 27 A visszahúzó víz sodort magával.
Megoldás	28 Az érdes betonjárdának köszönhetően 29 végül is sikerült megkapaszkodnom, 30 és nem estem a tengerbe.
Kóda	31 Legnagyobb bajom az lett, 32 hogy a bőr itt-ott hiányzott a lábamról.

a kivonat terjedelmére. A kivonatkészítést egy versenyfeladatba ágyaztuk: táviratban kellett egy rokont vagy közeli ismerőst, barátot tájékoztatni az olvasott kalandról. Az utasítás szerint az nyer, aki a történetből a legtöbb információt képes a legkevesebb szóban összefoglalni. A győztes egy rockzenei nagylemezt kapott. A felidézési feladatra a kísérleti személyek számára váratlanul került sor, amikor a kísérletvezetők egy héttel később visszatértek a verseny eredményét kihirdetni és a lemezt a győztesnek átadni. A két helyzetet „távirat helyzetnek”, illetve „felidézési helyzetnek” fogjuk nevezni.

Elkerülendő azt a torzítási veszélyforrást, hogy a saját történetkoherencia intuíciónkat húzzuk rá az anyagra, amikor a kivonatolási és felidézési jegyzőkönyveket elemezni kezdjük, a történet tartalmi/szerkezeti egységekre tagolását egy külön vizsgálatban végeztettük el 18 egyetemi hallgató közreműködésével. Nekik az volt a feladatuk, hogy egy központosítás, mondatkezdetek jelölése és egyéb szerkesztés nélküli változaton jelöljék be, hogy érzésük szerint hol végződik egy nagyobb egység, illetve hol kezdődik egy új. Voltaképpen tehát a történet bekezdésekre osztását kellett elvégezniük. Abban jelentős eltérések mutatkoztak a kísérleti személyek között, hogy hány egységre osztják föl a szöveget, kezdve attól a szélsőségtől, hogy szinte minden mondatot külön egységbe soroltak, egészen addig, hogy a fordulópontnál alkalmaztak egyetlen cezúrát. Az elemzéshez a táblázaton is látható beosztást végül is úgy kaptuk meg, hogy azokon a pontokon választottuk el, ahol a kísérleti személyek több mint 50%-a határvonalat érzékelt. A táblázatban az ezeknek az egységeknek adott címkék már természetesen a mi elméleti elfogultságunkat tükrözik.

Az első nagyobb tartalmi egységet tehát Általános Helyzetleírásnak neveztük el, s ez megadja az elbeszélendő események tág kontextusát. A következő egységet Konkrét Helyzetleírásnak kereszteltük, mivel ez a környezetnek azokat a tulajdonságait írja le, amelyek lényegesek lesznek a történet mondanivalóját alkotó események szempontjából. A harmadik egységre alkalmazott Előzetes Cselekvés kifejezést Colbytól kölcsönöztük (COLBY, 1973), s az a funkciója, hogy a helyzetleírást összekösse a bonyodalmat alkotó eseményekkel. Mintatörténetünknek érdekes sajátossága, hogy ez az egység némi helyzetleírás-információt is tartalmaz (a 14-es propozíció a táblázatban), s ez néha megzavarta a kísérleti személyeket. Ezután következik azoknak a körülményeknek a leírása, amelyek a veszélyes helyzetet előidézték (Veszély). Mindezen előkészületek után elbeszélőnk úgy érzi, elérkezett az ideje, hogy a történet lényegét, a főszereplő életét fenyegető Veszélyes Eseményt elmondja. Megjegyzendő, hogy miután az elbeszélő jónak látta némi Helyzetleírás-információt belevenni a Veszély egységbe, most szükségesnek érzi, hogy a körülményeket leíró statív propozíciókat összekösse a rákövetkező eseményekkel (20-as propozíció). Ezután következik a veszélyes szituáció közvetlen Megoldása, végül pedig az elbeszélő ki mondja az általános konklúziót, ami megfelel a Kóda történet szerkezeti elemnek (LABOV és WALETZKY, 1972).

EREDMÉNYEK

Mind a Távirat, mind a Felidézési helyzet jegyzőkönyveiben megszámoltuk az egyes tartalmi egységekben előforduló tételeket. Mindkét helyzetben ugyanaz a 25 kísérleti személy, 17 éves középiskolások vettek részt. Az így kapott adatokat kétféleképpen dolgoztuk föl. Egyrészt kiszámítottuk a egyes tartalmi egységekben a tételek el-

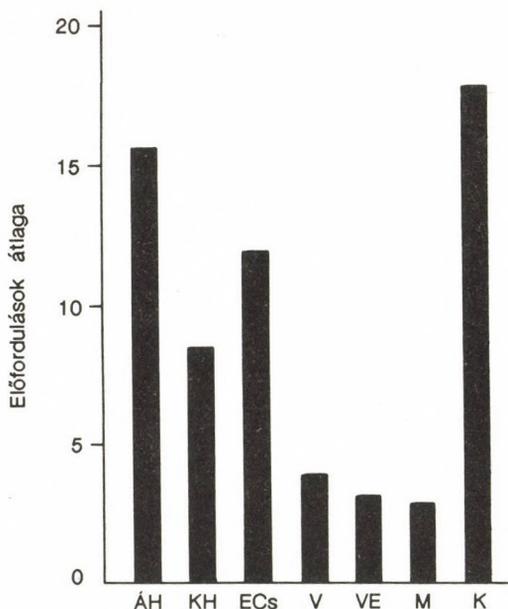
őfordulásainak átlagát. Erre azért volt szükség, mert az egyes tartalmi egységek eltérő számú elemet tartalmaztak. A Távírat helyzet eredményeit az 1. ábra, a Felidézési helyzet eredményeit a 2. ábra mutatja.

Egy engedékenyebb feldolgozási módot is alkalmaztunk, mivel a kísérleti személyek néha több elemet sűrítettek egyetlen általános propozícióba — különösen a Távírat helyzetben. Megszámoltuk tehát, hogy az egyes tartalmi egységeket hányszor helyettesítették be úgy, hogy legalább egyik elemük szerepelt a felidezésben. Ezeket az adatokat a 3. és 4. ábrák mutatják a Távírat, illetve Felidézési helyzetekre.

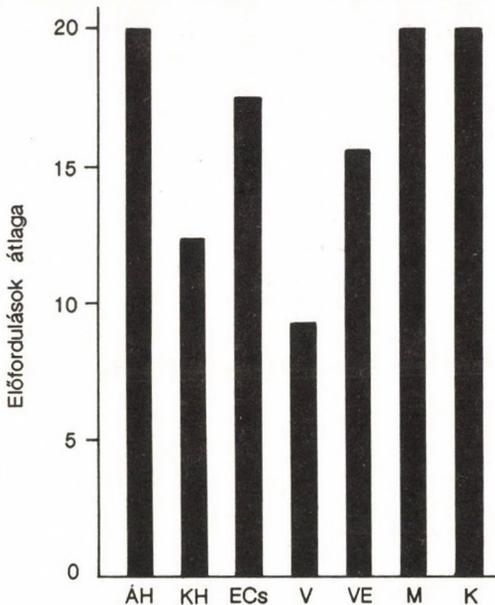
Már kifejtettük, hogy a történetek makroszerkezeti koherenciájának két szintje lehet. Konkrétabban: a történetünkben vannak olyan tartalmi egységek, amelyek a külső koherenciát testesítik meg, és vannak olyanok, amelyek a belsőt. Történetünk olyan helyzetről szól, amelyben a főszereplő élete veszélyben forog. Az életét fenyegető konkrét esemény a Veszélyes Esemény tartalmi egység része. Ezzel kauzális viszonyban állnak mindazok a körülmények és események, amelyek megtörténtét lehetővé tették; azaz a sziklás part, a szűk ösvény, a közelgő nagy hullámok, és hogy a főszereplő nem látott előre a bátyjától. Ezeket a körülményeket a Konkrét Helyzetleírás és a Veszély tartalmi egységek foglalják maguk-

1. ábra

Az elemek átlagos előfordulása az egyes tartalmi egységekben; Távírat helyzet

Az elemek átlagos előfordulása az egyes tartalmi egységekben; Felidézési helyzet

ban. Ezzel némiképpen átfedő információt találunk az Előzetes Cselekvés egységben is, azzal a kivétellel, hogy ebben található a 15-ös proposíció is: az az akció, ami kiváltja a történet csúcspontjához vezető eseményeket. Kauzális viszonyban állnak a veszélyes szituáció közvetlen megoldásáról vagy kimeneteléről szóló proposíciók is, azaz a Megoldás tartalmi egység elemei.

Másfelől nyilvánvalónak látszik, hogy az Általános Helyzetleírás által nyújtott információ nincs kauzális kapcsolatban a veszélyes eseménnyel, legalábbis kevésbé közvetlenül, s ugyanez mondható el az általános konklúzióról vagy kódáról. A veszélyes esemény szempontjából teljesen lényegtelennek tűnik, hogy mindez pár évvel ezelőtt történt, hogy a szülők is ott voltak, hogy Olaszországban történt, vagy hogy a család nyaralni volt. Ahhoz a tényhez képest, hogy a főszereplő nem esett a tengerbe és nem fulladt a vízbe, teljesen lényegtelennek tűnik, hogy néhány apró sérülés érte.

Nézetünk szerint ezek az egységek a külső kontextusra utalnak. Az első, az Általános Helyzetleírás azt jelzi, hogy történet hangzik majd el. Ezt azzal éri el, hogy a történetek kanonikus szerkezeti egységét nyújtja, azt, amit Propp óta minden elemzésben és vizsgálatban kivétel nélkül megtalálunk. Hasonlóan, az epizód hosszú távú következményeinek megfogalmazásával a kóda azt jel-

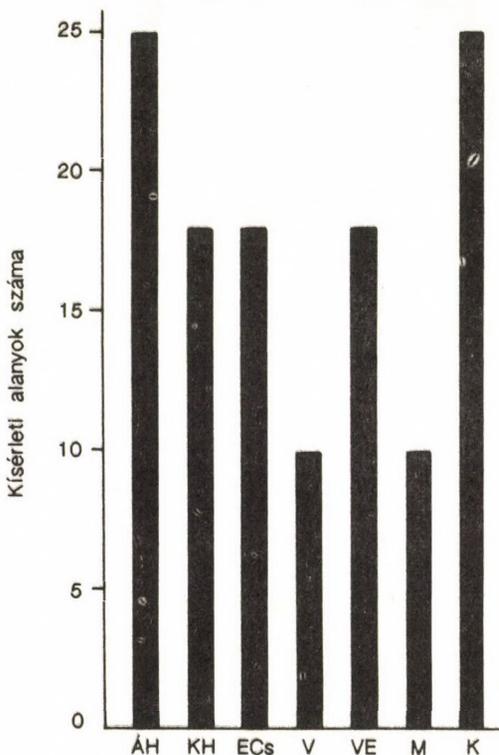
zi, hogy a történet immár befejeztetett, az általa végrehajtandó beszédcselkvés végbement.

Eredményeinknek talán a legszembeötlőbb jellegzetessége, hogy pontosan ezt a két utóbbi tartalmi egységet vette bele a Távirat változatba szinte minden kísérleti személy. Abba a táviratba, ahol a tétre menő verseny célja éppen a maximális informativitás. Ezért ez az eredmény erőteljesen alátámasztja azt a nézetet, hogy a történetekkel szemben kényszerítő erejű makroszerkezeti követelmények vannak érvényben, s ezek némelyike megfelel bizonyos beszéd szabályoknak.

Ha az 1. ábrára pillantunk, meglephet bennünket, hogy milyen alacsony a Távirat helyzetben a Veszélyes Esemény átlagos felidézési értéke. Ez tulajdonképpen tekinthető értékelési eljárásunk műtermékének is. Az egész eseményt nagyon bonyodalmasan fogalmazza meg az eredeti szöveg, s legtöbb kísérleti személyünk összevont, túláltalánosított változatot produkált. Olyasmiket írtak például, hogy „Azután valami kellemetlenség történt velem, de ...”, vagy „Volt egy kis baj, de semmi komoly. Csupán...” Az ilyen

3. ábra

Azon kísérleti alanyok száma, akiknél egy adott tartalmi egység szerepelt; Távirat helyzet

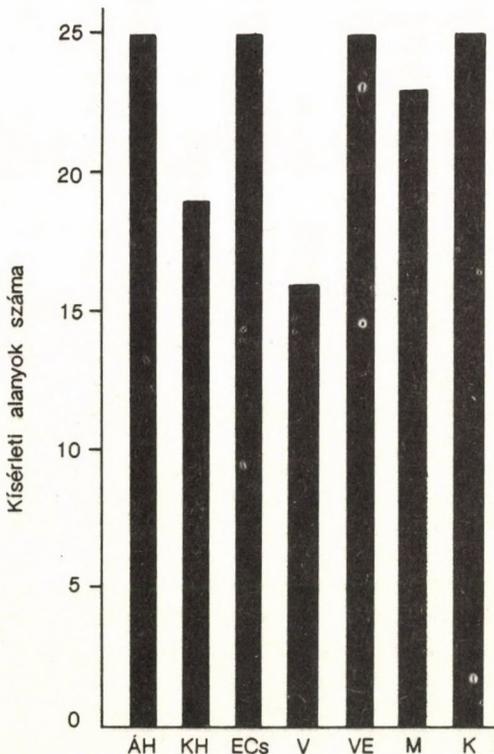
„absztrakt” megfogalmazások természetesen elfogadhatatlanok voltak az egyik tétel előfordulásaként az értékelési kritériumaink szerint. Amint a 3. ábrából látható, az engedékenyebb értékelési eljárás jóval nagyobb értékeket eredményezett a Veszélyes Esemény egység számára, s ez a tartalmi egység többet nyer ebből az eljárásból, mint a Veszély vagy a Megoldás. Tehát legalábbis ebben az absztrakt formájában a „baj” minden kísérleti személynél szerepelt a Táviratban.

Érdekes, hogy az Előzetes Cselekedetnél viszonylag magas értéket találunk az 1. ábrán. Ez elsősorban a 15-ös propozíciónak tulajdonítható, amit néha kombinálnak a meglehetősen bonyolult 14-es propozíció egy elemével, konkrétan a betonútra való utalással, például „Így hát nekiindultunk az ösvényen.” Ez az „elindulás” motívum (PROPP, 1975), ami megelőzi és beharangozza a bonyodalmat, a történetek standard eleme.

Azok a tartalmi elemek ugyanakkor, amelyekről feltételeztük, hogy a legnagyobb mértékben járulnak hozzá az események kauzális összekapcsolódásához, meglehetősen alacsony gyakorisággal

4. ábra

Azon kísérleti alanyok száma, akiknél egy adott tartalmi egység szerepelt; Felidézési helyzet

szerepeltek a Távirat helyzet felidézési jegyzőkönyveiben, szignifikánsan alacsonyabb gyakorisággal, mint a fenti tartalmi egységek (a Friedman-féle variancia-analízis szerint $p < 0,05$). Ezeket az eredményeket nem tulajdoníthatjuk olyan túláltalánosítási hatásnak, mint amit felelősnek találtunk a Veszélyes Esemény alacsony értékéért. Még az engedékenyebb értékelési kritériummal is csak a konkrét helyzetleírás érte el az Előzetes Cselekedet értékét (természetesen a Veszélyes Esemény kivételével).

A Távirat Helyzetben kapott eredményeinket összegezve a következőket állapíthatjuk meg. A konvencionális makroszerkezeti egységeket előhívó külső koherencia-követelmények olyan kényszerítő erővel bírtak, hogy a kísérleti személyek gyakran teljesen figyelmen kívül hagyták azokat az eseményeket, amelyek a történet mondani-valóját alkotó esemény kauzálisan koherens magyarázatához szükségesek lettek volna, miközben látszólag teljesen lényegtelen részleteket idéztek föl az Általános Helyzetleírásból és a Kódából. A 25 kísérleti személyből például 17-en adtak valamilyen precíz időmeghatározást, a szülőket 15-en említették, annak ellenére, hogy a történet hátralévő részében semmiféle szerepet nem játszottak, a földrajzi helyszínt minden kísérleti személy belefoglalta, vagy Olaszországot, vagy Caprit, vagy mindkettőt (Olaszországot 18-an, Caprit 14-en).

Vajon ezeket az eredményeket úgy kell-e értelmeznünk, hogy a kauzális koherenciának semmiféle hatása nem volt a kísérleti személyek kivonatolási-felidézési teljesítményére? A válasz nyilvánvalóan nem. Ahogy a 3. ábra mutatja, a konkrét helyzetleírásnak legalább egy elemét 18 kísérleti személy felidézte. Tehát csak a Veszély és a Megoldás tartalmi egységek szerepeltek nagyon alacsony gyakorisággal. Ezeknek az eredményeknek a magyarázataként feltételezhetjük, hogy a Konkrét Helyzetleírás tartalmazta az azokra a körülményekre vonatkozó információt, amelyek „lehetővé tették” a veszélyes eseményt, azaz a sziklás partról és a szűk ösvényről szóló tájékoztatást. Erre az információra ugyanakkor nem lehetett következtetni. Másfelől a hullámokra és a tenger veszélyére következtetni lehetett akár az Általános, akár a Konkrét Helyzetleírásból, a Megoldásra pedig, azaz hogy a főszereplőnek sikerült megúsznia a kalandot, következtetni lehetett a Kódából. Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy a koherencia kauzális szintjének is volt hatása a kivonatolási-felidézési teljesítményre a Távirat helyzetben, ez azonban jelentősen gyengébb volt, mint a külső koherencia hatása. Amikor az alany választhatott, hogy a (kikövetkeztethető) kauzális koherencia vagy a történet makroszerkezetével szembeni pragmatikai koherencia követelményét elégítse ki a tömörítés kedvéért, az e löbbit áldozta föl.

Vizsgáljuk most meg a Felidézési helyzet eredményeit. Jelen céljaink szempontjából a kérdés nem annyira az, hogy mennyit őriztek meg az eredeti szövegből egy héttel később ahhoz képest, ami benne volt a Távirat helyzet felidézési jegyzőkönyveiben, hanem inkább az, hogy milyen jellegű információt hoztak újra vissza a Táv-

irat változat kiegészítéseként akár rekonstrukció, akár következtetés, akár hozzátétel útján, no és persze az emlékezetükre támaszkodva. Vizsgáljuk meg először azt az ábrát, amely az egyes tartalmi egységeken belül elemek átlagos előfordulási gyakoriságát mutatja (2. ábra). Mint látható, csupán a Veszély az, ahol az elemeket különösen alacsony gyakorisággal idézték föl, s a történet kauzális koherenciájához hozzájáruló egységek több elemmel szerepeltek, mint a Távirat helyzetben. Legszembeszökőbb a különbség a Megoldás egységénél. A különbség zöme a 29-es propozícióhoz köthető, amely a szikla megragadásával kapcsolatos. Míg ez az elem a Távirat helyzetben csak 3 kísérleti személy jegyzőkönyvében szerepelt a 25-ből, addig a felidézési változatban ez a szám 20-ra emelkedett, s hozzátehetjük, hogy 16 esetben a Veszélyes Esemény 27-es számú propozíciójával együtt fordult elő. Feltehető, hogy ez a két részlet, ami a közlendő szempontjából talán nem olyan elengedhetetlen, nagyban hozzájárul a történet érdekességéhez éppúgy, mint kauzális koherenciájához, s ezért került vissza a szöveg teljesebb, színeesebb változatába.

A növekedés ugyanakkor sokkal kevésbé kifejezett a konkrét helyzetleírás esetében. Ez különösen nyilvánvaló az engedékenyebb kritériummal kapott eredményeknél (3. és 4. ábrák). Aminek az lehet az oka, hogy a konkrét helyzetleírásban megadott, meglehetősen részletes környezetleírás már eléggé bőségesen belekerült a Távirat helyzet felidézésébe egy héttel korábban; tulajdonképpen aránytalan bőséggel is, ha a Veszélyes Eseménnyel vetjük egybe, tekintve az utóbbi fontosságát mind a külső, mind a belső koherencia szempontjából.

ÖSSZEFOGLALÁS

Egybevetve tehát a két kísérleti helyzetben kapott eredményeket, világosnak látszik, hogy

a) a Távirat helyzetben a kísérleti személyek egyértelműen azokat a tartalmi egységeket állították előtérbe, amelyeket a beszélgetési szabályok írnak elő, azaz a történet külső koherenciáját segítik elő;

b) A Felidézési helyzetben azokat az elemeket emelték vissza a szövegbe, amelyek a történet kauzális koherenciájának megteremtését és „érdekességét” szolgálják, míg azok, amelyek meglehetősen fölösök, redundánsak voltak, továbbra is megmaradtak az alacsony felidézési gyakoriság szintjén;

c) a Felidézési helyzetben tapasztaltak nem arra utalnak, hogy amolyan vagy-vagy helyzet állna fenn a külső és a belső koherenciát segítő elemek bekerülése között, hanem arra, hogy egy már meglévő, a Távirat helyzetben kialakult külső koherenciát mutató sémát vagy keretet egészítettek ki a kísérleti személyek konkrétabb és kauzális koherenciát teremtő eseményláncsal, kialakítva ezzel a szöveg belső koherenciáját is.

Vizsgálatunk tehát mindkét fajta koherencia létjogosultságát igazolni látszik, s a vitában érvelők nem egyszer annak a bizonyos részeg embernek a hibájába estek, aki nem ott keresi a kulcsát, ahol elvesztette, hanem ahol a lámpa ég.

A kézirat elfogadva: 1989. október

IRODALOM

- BLACK, J. B. and WILENSKY, R., 1979, „An evaluation of story grammars”, *Cognitive Science*, 3, 213—229.
- COLBY, B. N., 1973, „A partial grammar of Eskimo folktales”, *American Anthropologist*, 75, 645—662.
- BOBROW, D. and COLLINS, A., 1975, (Eds.), *Representation and understanding*, New York, Academic.
- Van DIJK, T. A., 1979, „Recalling and summarizing complex discourse”, In: BURGHARDT and HOLKER.
- BURGHARDT, W. and HOLKER, K. 1979, (Eds.) *Text processing*, Berlin: De Gruyter, 49—118.
- FREEDLE, R. O., 1979, (ed.) *New directions in discourse processing*, Vol. 2, Norwood, Ablex.
- GARNHAM, A., 1983, „What's wrong with story grammars?” *Cognition*, 15, 145—154.
- GARNHAM, A., OAKHILL, J. and JOHNSON-LAIRD, P. N., 1982, „Referential continuity and the coherence of discourse”, *Cognition*, 11, 29—46.
- KINTSCH, W. and van DIJK, T. A., 1975, „Comment on se rapelle et on resume des histoires”, *Langage*, 40, 98—116.
- KINTSCH, W. and van DIJK, T. A., 1978, „Toward a model of text comprehension and production”, *Psychological Review*, 85, 363—394.
- LABOV, W. and WALETZKY, J., 1967, „Narrative analysis”, In: *Essays on the verbal and visual arts*, Seattle, Univ. of Washington Press.
- MANDLER, J. M. and JOHNSON, N. S., 1977, „Remembrance of things parsed ...”, *Cognitive Psychology*, 9, 111—151.
- MANDLER, J. M. and JOHNSON, N. S., 1980, „On throwing out the baby with the water”, *Cognitive Science*, 4, 305—312.
- PRINCE, G., 1973, *A grammar of stories*, The Hague, Mouton.
- PROPP, V., 1975/1928, *A mese morfológiája*, Budapest, Gondolat.
- RUMELHART, D. E., 1975, „Notes on a schema for stories”, In: BOBROW and COLLINS.
- RUMELHART, D. E., 1980, „On evaluating story grammars”, *Cognitive Science*, 4, 313—316.
- SCHANK, R. C., 1975, „The structure of episodes in memory”, In: BOBROW and COLLINS.
- SCHANK, R. C. and ABELSON, R. P., 1977, *Scripts, plans, goals, and understanding*, Hillsdale, Erlbaum.

- SÍKLAKI I., 1980, *Elbeszélő szövegekkel kapcsolatos kutatások*, Budapest, Tömegkommunikációs Kutató.
- SÍKLAKI I., 1981, Történetnyelvtanok mint a szövegfeldolgozás alapja, *Pszichológia*, 1, 469—484.
- SÍKLAKI I., 1985, Story grammars as models for story processing, In: E. Sözer
- SÖZER, E., 1985, (Ed.) *Text connexity, text coherence*, Hamburg, Buske, 219—269.
- STEIN, N. L. and GLENN, C. G., 1979, „An analysis of story comprehension in elementary school children”, In: FREEDLE THORNDYKE, P. W. (1977), „Cognitive structures in comprehension and memory of narrative discourse”, *Cognitive Psychology*, 9, 77—110.
- WARREN, W. H., NICHOLAS, D. W. and TRABASSO, T., 1979, „Event chains and inferences in understanding narratives”, In: FREEDLE.
- WILENSKY, R., 1983, „Story grammars versus story points”, *Behavioral and Brain Sciences*, 6, 578—623.

SÍKLAKI ISTVÁN

PRAGMATIC VS. COGNITIVE COHERENCE: STORY STRUCTURE AS A MEANS OF CREATING COHERENCE

Two approaches to the macro-structure and coherence of stories, the so called event chain, or causal chain, and the story schema, or story grammar, are discussed with respect to their validity and relevance as models of story macro-coherence. The question is considered whether they provide complementary or alternative ways of capturing what is indispensable for a story to be coherent, and a somewhat different view is offered reminiscent of speech act theory.

An experiment is reported where the Subjects are given a „doublebind” task of constructing from memory a telegram version of a short „real life” story, on the one hand, leaving out as much of the original story as they could, and, on the other hand, retaining as much of the important information as they could. The subjects were also asked to recall the original story one week after the telegram task. The results were analyzed with reference to the above mentioned story models.